

DUMAN'A EVRİLEN BUĞULU BİR YAZAR: ALİ ZEKİ BEY

A Misty Writer Evolved Into "Duman": Ali Zeki Bey

Dr. Alpay GEZER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-8773-1559

Cite As: Gezer, A. (2021). "Duman'a Evrilen Buğulu Bir Yazar: Ali Zeki Bey", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(49): 2214-2218.

ÖZET

Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Orhan Seyfi Orhon gibi değerli edebiyatçılarımızın çeşitli değerlendirme yazılarında eserleri, dili ve üslubu üzerinde fikir beyanında buldukları Ali Zeki Bey, edebiyatımızın ihmal edilmiş, unutulmuş yazarlarından biridir. Çalışmamızla birlikte yazarın gazete tefrikasında kalmış bir romanını edebiyat dünyasına tanıtmayı amaçladık. Diğer yandan yazarın tanıttığımız romanını kitap olarak neşredilmiş romanı Alev'le karşılaştırarak yazarın romancılığı üzerine de değerlendirmede bulunmaya çalıştık. İki yönlü bir aşk hikâyesi çerçevesinde bir harp hikâyesinin de ele alındığı, kurgusunun merkezinde aşkın mahiyetine de göndermenin yapıldığı Duman romanında alafanga yaşam tarzının aile hayatına etkileri ve dönemin koşulları canlı sahnelerle ortaya konulmuştur. Bireysel ve toplumsal yozlaşmanın insan ilişkilerine etkilerinin de izlenebildiği eserde ayrıca savaş atmosferi de başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. Duman romanı kendi dönemi içinde değerlendirildiğinde dönemin atmosferini yansıtmaya, anlatım tekniklerini yerinde kullanma, karakter geliştirme, vaka ve temanın işleniş hususlarında başarılı bir çalışmanın ortaya konulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ali Zeki Bey, Duman, roman, aşk hikayesi, unutulmuş yazar.

ABSTRACT

Ali Zeki Bey is one of the neglected and forgotten writers of our literature, whose works, language and style have been expressed in various reviews by our valuable writers such as Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Orhan Seyfi Orhon. With our study, we aimed to introduce a novel of the author, which only remained in the newspaper serial, to the world of literature. On the other hand, we tried to evaluate the author's novel writing by comparing the novel, which we introduced in the study, with his novel Alev, which was published as a book. The effects of the European lifestyle on family life and the conditions of the period are revealed with lively scenes in the novel Duman, in which a war story is also portrayed within the framework of a two-way love story and a reference to the nature of love is at the centre of its fiction. In the work, in which the effects of individual and social corruption on human relations can be observed, the atmosphere of war is also successfully reflected. When the novel Duman was evaluated in its own period, it was concluded that a successful study was put forward in terms of reflecting the atmosphere of the period, using the narrative techniques appropriately, developing the character, handling the case and the theme.

Keywords: Ali Zeki Bey, Duman, novel, love story, forgotten writer

1. GİRİŞ

Ali Zeki Bey'in 4 Ağustos 1337 (1921) ile 29 Eylül 1337 (1921) tarihleri arasında İleri gazetesinde tefrika edilen Duman isimli romanı kitap olarak yayımlanmadığı gibi şimdiye kadar Latin harflerine de aktarılmamıştır. Yazarın ilk romanı Alev'in Hilal Matbaası 1337 (1921) neşri, Erdoğan Kul tarafından Latin harflerine aktarılmıştır.¹ Yazar hakkında edebiyat çevrelerince de sınırlı bir malumat bulunmaktadır. Temel kaynaklarda Ali Zeki Bey'in adına rastlanmamış olunması araştırmacılar tarafından esfle karşılanmıştır.²

Edebiyat tarihlerimizde ismine rast gelmediğimiz Ali Zeki Bey'in³ 1916'da yazdığı Alev isimli romanından sonra Duman⁴ isimli bir roman daha yazdığını Abdülhak Şinasi Hisar'ın Dergâh

¹ Ali Zeki Bey, Alev, (Çevrimyazı: Erdoğan Kul), Kavis Yayıncılık, İstanbul, 2010.

² Fikret Uslucan, Dergâh Mecmuası Üzerine Bir İnceleme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Samsun, 1995., s.243.

³ Fikret Uslucan'ın "Edebiyat Tarihimizin Unuttuğu Bir İsim: Ali Zeki Bey ve Bir İmla Eleştirisi", Journal of Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring 2007, ss. 691-693.

⁴ Eserin yazıldığı tarih Fikret Uslucan'ın "Dergâh Mecmuası Üzerine Bir İnceleme" adlı Yüksek Lisan Tezi ile "Edebiyat Tarihimizin Unuttuğu Bir İsim: Ali Zeki Bey ve Bir İmla Eleştirisi" isimli çalışmasında sehven 1332 (1916)

mecmuasındaki makalesinden öğreniyoruz. Abdülhak Şinasi'nin verdiği bilgilere göre Ali Zeki Bey; Giritlidir. İlk yazısını 1906'da yazmış, ilk şiirini Celal Sahir Erozan'ın Demet dergisinin ikinci sayısında (1908) neşretmiştir. Hikâyelerini Gümüş Selvi adıyla bir ciltte toplamıştır. Tanin Gazetesindeki Rumca çevrileri sayesinde Rumların çıkarmış oldukları gazete ve dergilerdeki Türkler aleyhinde iftira dolu yazılarından kamuoyunun haberdar olmasını sağlamıştır. Kiliseye adında bir de piyes yazmıştır.⁵

Abdülhak Şinasi, Dergâh'taki makalesinde Ali Zeki Bey'in başta Alev isimli romanı olmak üzere diğer eserleri hakkında da çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur: Ali Zeki Bey şiirlerini aruzla yazmış ve şiirlerinde vatan sevgisini anlatmıştır. Abdülhak Şinasi, Orhan Seyfi Orhun'un Alev romanı üzerine yaptığı değerlendirmesinden – *Alev, hayatın tahlil ve tasvirinden ziyade Ali Zeki Bey'in kalbinden ve hayatından doğan bir eserdir. (...) Benim kanaatimce Alev'in kusurunu bu fazla şiir oluşunda aramak icap ediyor.* – hareketle bu durumun Ali Zeki Bey'in aslında lehine olduğunu ifade eder. Çünkü Abdülhak Şinasi; hikâye ve romanda tahkiyeye çok önem verilmemesi gerektiğine kanidir, Alev'de mana ve bütünlüğü sınırlandırabilecek derecede ciddiyeti ortadan kaldıran bir karmaşanın, karışıklığın “ihdas” edilmiş olmasını eleştirmekte ve romancıların hissetmedikleri, bilmedikleri, yaşamadıkları olayları kurgulamalarını doğru bulmamaktadır.⁶

Ali Zeki Bey'le ilgili Dergâh'ta çıkan diğer makale ise Ahmet Haşim'e aittir. Makalede Ahmet Haşim, Ali Zeki Bey'in Alev adlı romanındaki imla kusurlarını – alev sözcüğünü ayınla değil de elifle yazılması vb.- ortaya koyarak Ali Zeki Bey'in Giritli olmasına dikkat çekip İstanbulluların yazarın bu telaffuza dayalı imlasına itibar etmeyeceğini ifade eder. Ayrıca makalede Ahmet Haşim kinaye yollu, yazara Türkçe ile Fransızcanın farklı lisanlar olduğu hatırlatmasını yaparak yazarın Alev'de yabancı sözcükleri – komodin, veranda, istor, antre, arabesk, tip, tuş, patik gibi Fransızca kelimeler – sıkça kullanmasını da eleştirmiştir.⁷

Alev romanı, kitap olarak neşredildiği için hakkında çeşitli makaleler yazılıp birçok değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ancak Duman kitap olarak yayımlanmadığı için Ali Zeki Bey'in Alev romanından sonra Duman adlı bir roman yazdığı bilgisi dışında herhangi bir malumata rastlanamamıştır. İleri gazetesinde Duman romanın yayımlanacağına dair 2 Ağustos 1337 (1921)'te bir ilan yayımlanması malumat yönünden bir dönüm noktası olur. İlandan iki gün sonra da Duman romanı İleri gazetesinde tefrika edilmeye başlanır. Duman'ın gazete tefrikasında kalmış olup kitap olarak neşredilmemiş olması Duman hakkında değerlendirme yazılarının bulunmamasını nispeten açıklamaktadır. Şöyle ki Alev hakkında değerlendirmeler yapılırken yazarın Duman adlı bir roman daha yazmış olduğu bilgisinin Abdülhak Şinasi tarafından Mayıs 1921'de neşredilen Dergâh'ta bildirilmesinin ardından yaklaşık üç ay sonra Ağustos 1921'de Duman, İleri gazetesinde tefrika edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Alev romanı değerlendirilirken Duman'la karşılaştırılmayıp sadece Duman'ın isminden bahsedilmesinin makul bir nedeninin olduğu görülmektedir.

Gelelim, Abdülhak Şinasi'nin makalesinde Ali Zeki Bey'in Alev'den sonra Duman'ı yazdığını bildirdiği pasajdaki dikkat çekici bir ayrıntıya: *“Bu kere tashih edilerek neşrolunan Alev'in ilk metni 1332'de ve kanun-ı tabiata muhalif olarak bundan sonra Duman isimli bir roman yazdı.”*⁸ Abdülhak Şinasi'nin bu sözlerinde geçen “kanun-ı tabiata muhalif olarak” ifadesini yine aynı makalede Abdülhak Şinasi'nin ortaya koyduğu; *“Matbuat hayatından 1326 senesinde bir hastalıkla ayrılmış olan bu muharrir Alev'e kadar, hiçbir şey neşretmemişti, fakat yazdı. Samimi sanatkârlar için neşretmeden yazmak çok kere kıfayet eder. Ve sanatkâr eserin yazılışından sonrasıyla meşgul olmayarak onu çekmecesinde veya sandığında unutulabilir. Fakat bu diğer bir eser daha yazmasına mani olmayacaktır. Tarih-i edebiyat bunun birçok misalini gösteriyor.”*

olarak yazılmıştır. Dergâh'taki Abdülhak Şinasi'nin makalesine bakıldığında 1332 (1916) tarihinin Alev romanın tashih edilerek neşrolunduğu ilk metnin tarihine ait olduğu görülmektedir.

⁵ Abdülhak Şinasi, “Alev Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık”, Dergâh, C. I, Nr. 1, 15 Nisan 1337 (1921), ss. 12-13.

⁶ Abdülhak Şinasi, a.g.m.

⁷ Ahmet Haşim, “Alev, İmla, Kelime ve Edebiyat-ı Cedide”, Dergâh, C. I, Nr. 2, 1 Mayıs 1337 (1921), s.23.

⁸ Abdülhak Şinasi, a.g.m.

malumatlar ışığında değerlendirdiğimizde; Ali Zeki Bey'in romanlarını yazdıktan sonra hemen neşretmeyip bekletmiş olduğu görülür. Onun romanları isimlerinin anlamları arasındaki bağlantıyla mündemiç bir sıralamanın zıddına -“kanun-i tabiata muhalif” - bir sıralama ile yazılmışlardır. Yani bilindiği üzere doğada ateş yakmaya çalışıldığında önce “duman” ardından da “alev” ortaya çıkmaktadır. Ali Zeki Bey ise önce Alev'i sonra Duman'ı yazarak sanki kelimeler arasındaki ilişkinin aksine bir tavır sergilemiştir. Yazarın bu tavrındaki amacın ne olduğu meçhuldür. Ancak Alev'de Neyyire'nin Sedat'ın ihanetinden dolayı ona olan aşkının alevini örtüp – Sedat'ı sevdiği halde – Rifat Bey'le evlenmesi, Sedat'ın Paris'te bir an için aşkına gaflet göstermesi neticesinde Cristine için kendini ateşe atması hadiseleri menfi bir bağlamda alev sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir. Duman'da ise Çanakkale cephesinde hayattan tam ümidini kestiği sırada Vedud'un dumanlar içerisinde Neriman'ın sesini duyması müspet bir bağlamda duman sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir. Alev'de çok hızlı gelişen bir aşkın tezahürlerini görürken Duman'dailmekilmek dokunan – özellikle Neriman cephesinde – bir aşk ocağının sebatkâr dumanının tüttüğü görülmektedir.

2. DEĞERLENDİRME

Duman⁹; çeşitli edebiyat dergilerinde şiirleri yayımlanan, genç yaşta babasını kaybettiği için annesi tarafından biraz da şımartılarak büyütülmüş yakışıklı bir genç olan Vedud, genç yaşta kocasını kaybetmiş, şuh bir kadın olan Nevvare ve Vedudların komşusunun edebiyat meraklısı kızı Neriman arasında geçen bir aşk – ihtiras üçgenini konu almaktadır. Roman, iki ana, on iki ara bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Vedud ile Nevvare özellikle bedeni bir haz üzerine cereyan eden ve toplum tarafından onaylanmayan bir ilişki yaşarlar. Vedud, Nevvare'de aşkı ararken Nevvare Vedud'u kendine bağımlı bir köleye dönüştürmeyi ister. Sadakatsizliği kendine yediremeyen Vedud, zaten askerlik zamanı da geldiği için askerlik şubesine başvurur. Romanın ikinci ana bölümünde aşk hikâyesine bir harp hikâyesi eşlik eder. Vedud askerlik eğitimini tamamlayıp ihtiyat subayı olarak Çanakkale'ye sevk edilir. Bu bölümde Vedud, gelişen çeşitli olaylar neticesinde gerçek aşkın ne olduğunu Neriman sayesinde anlar ve huzuru yakalar.

Yazar, Neriman karakteri üzerinden okumuş ve kendi ayakları üzerinde duran, kültürel yönden tarihin dışında yaşamayan, güzel sanatlardan ve sanatın insan ruhunu zenginleştirdiği idrakine sahip ideal kadın tipini ortaya koyar. Nevvare karakteriyle alafrağa bir hayat içinde kendi öz değerlerinden uzaklaşan, maddiyatı öncelerken hayata ve olaylara ahlaki bir çerçeveden bakamayan yozlaşmış bir kadın tipini yansıtır. Romanın başkişisi Vedud, aşkın özünü bulma yolculuğunda yanlıştan doğruya, Nevvare'den Neriman'a evrilen bir güzergâhı takip eder.

Romanda vaka zamanı 1915 Çanakkale Savaşı'na tekabül eder; ana bölümler dâhilinde anlatma zamanı ile anlatı zamanının paralellik arz ettiği görülür. Romanda yer yer de anlatılan zamana da göndermeler yapılır. Neriman'ın ağzından vaka zamanının başlangıcından üç yıl önce kendisinin Vedud'a âşık olduğunu ve ıstıraplar çektiğini anlatılan bir zaman unsuru olarak dinleriz.

Roman birinci ana bölümünde açık mekân olarak İstanbul'u, ikinci ana bölümünde ağırlıklı olarak Çanakkale ve yine İstanbul'u görürüz. İzmir de bir açık mekân unsuru olarak romanın ikinci ana bölümünde yer alır. Romanda Vedudların köşkü, Nevvarelerin evi, Hilaliahmer Merkezi, Askerlik Şubesi, hastane odaları ve dönemin sosyetesinin sık sık toplanıp sohbet edip oyun oynadıkları Nevvarelerin köşkü, kapalı mekân unsuru olarak yer alır. Nevvare'nin yaşadığı mekân “(...) anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değer”¹⁰ olarak algısal bir boyutta da görülebilir. Romanda geceleyin cephede düşmanla sıcak temas anlarında mekân çok canlı ve etkileyici bir şekilde tasvir edilmiştir.

Hâkim bakış açısıyla yazılan Duman romanında anlatım tekniği olarak özellikle geriye dönüş, tasvir, diyalog, iç monolog, özetleme gibi yöntemler kullanılırken günlük, anı ve mektup türlerinin imkânlarından da genişçe yararlanılmıştır.

⁹ Ali Zeki Bey, Duman, İleri gazetesi, 4 Ağustos 1337 (1921) - 29 Eylül 1337 (1921).

¹⁰ Ramazan Korkmaz, Yazınsal Okumalar, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82.

Duman romanını Alev romanıyla kurgu, teknik ve dil ve üslup yönünden karşılaştırdığımızda Duman'da da nispeten bir karışıklık görülüyor; ancak bu karışıklık vakanın bütününe etkileyecek düzeyde değildir. Alev'de Abdülhak Şinasi'nin "(...) muharririn heyecanlı bir sahne yaşatmak isteği bilakis bütün eserin safiyet ve mahiyetini ihlal eden bir hata ve ceza teşkil etmiştir."¹¹ şeklindeki değerlendirmesine dayanak teşkil eden bir durum Duman'da söz konusu değildir. Alev'deki kurguyu zedeleyen heyecan odaklı hızlı geçişlerin aksine Duman'ın özellikle ikinci ana bölümde vakanın tali bir unsurunun yayıldıkça yayılması okurun doruk noktasına ulaşma heyecanına sekte vurmaktadır. Duman'da kimi yer isimleri dışında yabancı sözcüklere Alev'de olduğu kadar yer verilmemiştir. Romancılıkta bu gün geldiğimiz noktayı temel alarak Duman romanına baktığımızda eserin teknik yönden bazı kusurlarının olduğu aşikârdır. Lakin eseri yazıldığı dönem içinde değerlendirdiğimizde özellikle tematik yönden belli bir başarının ortaya konulduğu da açık bir şekilde görülmektedir. Duman'da dönemin yapısına göre sade bir dil kullanıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca dilimizin kelime kadrosu yönünden geçirmiş olduğu aşamayı metinde kullanılan eş anlamlı sözcüklerden canlı bir şekilde takip edebiliyoruz. Örneğin, Duman'da aynı anlama gelen nisf, nim ve yarı; hatve, adım; bahr, deniz vb. sözcüklerin hepsi kullanılmaktayken günümüzde nisf, nim, hatve, bahr sözcüklerinin kullanımdan düştüğünü müşahede ediyoruz.

Alafranga yaşam tarzının aile hayatına etkilerinin ve dönemin koşullarının canlı sahnelerle ortaya konulduğu eserde bireysel ve toplumsal yozlaşmanın insan ilişkilerine yansımaları izlenebilmektedir. Tanzimat, Servetifünun ve İkinci Meşrutiyet Dönemi romanlarından mündemiç "(...) yanlış batılılaşmanın olumsuz modelleri, alafranga tipler ve bu tiplerin yer ve çevre ile olan uyumsuzlukları"¹² izleklerini de gördüğümüz Duman romanında savaş atmosferinin bireysel ve toplumsal etkileri de başarılı bir şekilde serdedilmiştir.

3. SONUÇ

Edebiyat tarihlerimizde ne yazı ki adına rastlayamadığımız Ali Zeki Bey'in gazete tefrikasında kalmış bir eserini çeşitli yönlerden tanıttığımız bu çalışmamızın yazarın günümüzde hayat bulması noktasındaki girişimlere katkı sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Duman romanının tanıtılmasıyla birlikte yazarın ilk romanı olan Alev romanı ile bir mukayese yapılarak yazarın edebiliği, kurgu dünyası, romancılığı ve roman sanatına bakışı gibi hususlarda objektif değerlendirmeler yapılmasına kısmen de olsa olanak sağlanmış olacaktır. İki roman arasında kurgu düzeyindeki değişimler – Alev romanındaki karmaşanın Duman romanında olmaması- mukayese neticesinde açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca dil ve üslup noktasında Duman romanda Alev romanına göre daha dikkatli davranıldığı görülmektedir. Bu noktada Ali Zeki Bey'in Alev romanı neşredildikten sonra romanı hakkında özellikle dil ve üslup noktasındaki eleştiri yazılarına dikkat ettiği de Duman romanı incelememiz neticesinde anlaşılmıştır. Çağdaş Türk romanına geçiş aşamasındaki romanlardan sayabileceğimiz Duman romanı bu özelliğiyle bile incelemeye değer romanlarımızdandır. İkinci Meşrutiyet ve hemen sonrası dönemdeki romanlarda görülen benzerlikler, kusurlar, acemilikler kısmen Duman romanında da görülmektedir. Dönem romanlarının kiminde görülen simetri isimler Duman romanında – Neriman / Nevvare- görülür. Yine dönemin özelliklerinden olan roman kişilerinin sembol durumda olması ve yazarların gerçeklik duygusu uyandırmak için günlük ve mektuplardan yararlanmaları gibi hususlar Duman romanında da görülmektedir. Edebiyatımızın usta kalemlerinin eleştirilerine muhatap olmuş bir yazarın edebiyat tarihlerimizde yer edinmesine destek sağlayacağını ümit ettiğimiz bu çalışmamız, Ali Zeki Bey hakkında bundan sonra yapılacak bilimsel araştırmalara da katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülhak Şinasi, 1337 (1921). "Alev Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık", Dergâh, C. I, Nr. 1, 15 Nisan, ss. 12-13.

¹¹ Abdülhak Şinasi, a.g.m.

¹² Osman Gündüz, "Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana", Turkish Studies, 4 / 1-I Winter 2009, s. 793.

- Ahmet Haşim, 1337 (1921). “Alev, İmla, Kelime ve Edebiyat-ı Cedide”, Dergâh, C. I, Nr. 2, 1 Mayıs, s. 23.
- Ali Zeki Bey, 1337 (1921). Duman, İleri gazetesi, 4 Ağustos 1337 (1921) - 29 Eylül 1337 (1921).
- Ali Zeki Bey, (2010). Alev, (Çevrimyazı: Erdoğan Kul), Kavis Yayıncılık, İstanbul.
- Gündüz, O. (2009). “Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana”, Turkish Studies, 4 / 1-I Winter, ss. 763 – 798.
- Korkmaz, R. (2015). Yazınsal Okumalar, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.
- Uslucan, F. (1995). Dergah Mecmuası Üzerine Bir İnceleme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Samsun.
- Uslucan, F. (2007). “ Edebiyat Tarihimizin Unuttuğu Bir İsim: Ali Zeki Bey ve Bir İmla Eleştirisi”, Journal of Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring, ss. 691-693.